

“ГЕОГРАФИЯ ВА ГЕОГРАФИЯ ТАЪЛИМИДАГИ МУАММОЛАР”

**РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ**

ЖИЗЗАХ - 2018

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
ЎЗБЕКИСТОН ГЕОГРАФИЯ ЖАМИЯТИ
ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ
ГЕОГРАФИЯ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ КАФЕДРАСИ

ГЕОГРАФИЯ ВА ГЕОГРАФИЯ ТАЪЛИМИДАГИ МУАММОЛАР

Республика илмий-амалий конференция

МАТЕРИАЛЛАРИ

Жиззах. 13-14 апрел 2018 йил

Жиззах - 2018

ekologiya va atrof-muhitning dolzarb muammolarini hal qilishda yoshlar o'rnini ko'tarishga katta e'tibor berilmoqda. Iqlimdagi global o'zgarishlarga yevropadagi ko'rilgan qorli qahraton qishlar, dunyoning katta shaharlaridagi suv toshqinlari kabi tabiatning salbiy ko'rinishlari guvohlik bermoqda. Bu holatda biz global iqlilikning tub sabablarini aniqlashimiz va iqlim o'zgarishini yumshatish uchun har birimiz ne qilishimiz, muammoni hal qilishda qanday ulush qo'shishimiz mumkinligini bilishimiz kerak. Shu munosabat bilan aholi axborot o'tishni oshirish o'zgarigan iqlim sharoitiga ko'nikishga yordam beradi, energo tejovchi texnologiya va texnikalar O'zbekistonning kelajakda barqaror rivojini ta'minlaydi. Butun dunyo bo'ylab minglab peshqadam yoshlar iqlim o'zgarishi oqibatlariga kurashda bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilmoadalar.

Atrof tabiiy muhitni boshqarish boshqaruv tizimining umumiy oliy ustunliklari qatoriga kirib bormoqda. Atrof tabiiy muhitni boshqarish tizimi ekologik masalalarni tashkil qilish tartibi va bosqichma-bosqich yechimini topish manbalarini joylashtirish, tabiiy jarayonlarga muntazam baho berish hamda vazifalarni taqsimlash orqali ta'minlanadi.

Boshqarish elementlardan biri sifatida tatbiq etilgan tabiatni muhofaza qilishni boshqarish tizimi menejment hududining yaxshi belgisi hisoblanadi va investitsiyaviy tortish kuchini oshiradi. Tabiatni muhofaza qilishni boshqarish tizimini tatbiq etish maksimal imkoniyatlar orqali ekologik katastrofalarni oldini olish imkonini beradi. Tabiatni muhofaza qilishni boshqarish tizimi sohasi siyosati va ekologik xavfsizlikni ta'minlashdan asosiy maqsad – atrof muhitga bo'lgan huquqni, xo'jalik va boshqa ta'sirlar natijasida vujudga kelayotgan salbiy ta'oliyatdan himoya qilish hamda ifloslantirish oqibatlarini tugatib, uni ogohlantirish hisobiga, atrof-muhitning sifatini sog'lomlashtirish va yaxshilashdan iborat.

Atrof-muhit himoyasidagi muhim tarmoqlarning biri nafaqat ishlab chiqarish jihatidan yuklamani kamaytirish, balki kundalik hayotga tejamkorlik qoidasini tadbiq etishdir. Shu maqsadda cheklangan tabiiy zahiralalar, atrof-muhitning ifloslanishi va iqlim o'zgarishi sharoitida aholini, jumladan, yoshlarni mavjud resurslarni tejash, iqtisod qilish, ishlab chiqarish va atrof-muhit muhofazasiga jalb etish tabiatga ehtiyotkorona va mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishning yangi etikasi shakllantiradi.

Bu bilimlar omborini shakllantirishga, yoshlar imkoniyatlarini tadbiq etish sohalarini aniqlash bo'yicha bilimlarga ega bo'lish faoliyatini yo'lga qo'yish bo'yicha ma'lumot berishga zamin yaratadi. Mazkur vazifani bajarishda yoshlarni o'qitish, kasbiy ko'nikmalarni egallash salohiyatini oshirish jalb etishni mexanizmini ishlab chiqish hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. "O'zbekiston XXI asr busag'asida: xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari", T.: 1997.
2. Baratov P. va boshqalar "Tabiatni muhofaza qilish", T.: 1995.
3. To'xtayev A., Xamidov A. "Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish" T.: 1994.
4. Shodimetov Yu. "Jumtoy ekologiyaga kirish", T.: 1994.
5. Xolliev I., Ikromov A. "Ekologiya", T.: 2001.

Гозиева М. Т. (Жиззах, ЖДПИ академик лицейи)

Усманов М.Р., Артиқов С. (Жиззах, ЖДПИ)

МУХОФАЗА ЭТИЛАДГАН ТАБИИЙ ХУДУДЛАРНИ ЛОЙИХАЛАШНИНГ ГЕОЭКОЛОГИК АСОСЛАРИ

Ўзбекистонда геоэкологик вазиятларнинг кескинлашуви ва геоэкологик муаммоларнинг келиб чиқиши, экологик мувозанатларнинг бузилиши ва унинг оқибатлари. XX-асрнинг 60-йилларидан эътиборан фан-техника тараққиёти жадаллашуви туфайли ишлаб чиқариш кучларининг ривожланиши кучайиб sanoat ва кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши, транспорт, қурилиш тез суръатларда ўсиб борди. Бунинг натижасида ишлаб чиқариши, дарёларнинг сувларидан суғориш учун фойдаланиш, катта янги ерларни ўзлаштириш

ҳажмда минерал хом ашёларни халқ хўжалиги ишлаб чиқаришига вақтинча қўллаб-қўлланган транспорт воситаларини ишлаб чиқариш босқичига қадам қўйилди.

Бунинг натижасида табиат билан жамият уртасидаги узаро муносабатлар осонлашди. Даражада ўзгарди. Инсоннинг табиий бойликларни ишлаб чиқариш жараёнига жалб қилиш борасида табиат бойликларидан эҳтиёжга яраша фойдаланиш, уларни мухталиф тартибда тиклаб бориш ва бошқа тамойилларга тўлиқ амал қилмаслик туфайли жойларда экологик вазият чигаллаша борди, баъзан буҳрон ҳолатлар юз бера бошлади. Чунки табиатнинг ўз-ўзини тозалаш, барқарорлик, етказилган зиёнларни тиклаб олиш хусусиятлари ўтган асрнинг 60-70-йиллари, хусусан, 80-йилларда, энг юқори чегарасига етиб қолган ва жойларда ҳатто ўтиб ҳам кетган эди. Бунинг оқибатида экологик мувозанат инсон таъсири кучайган жойларда асрий турғунликдан чиқиб, ўзгариш томонга бурилди. Ҳа, инсон табиатни минг йиллар давомида жиддий ўзгартира олмаган бўлса ҳам, лекин кейинги 30 йил мобайнида унга "эришди", табиат билан инсон уртасида муносабатлар жиддийлашмоқда. Бунинг ёрқин мисоли бўлиб, Марказий Осиёда Орол денгизи сатҳининг тушиб кетиши натижасида Оролбўйи экологик шароитининг ниҳоятда тез суръатларда бузилиши ва бунинг салбий ижтимоий-иқтисодий оқибатларини кенг миқёсда қузатиш мумкин.

Нафақат Орол муаммоси воҳаларнинг мелиоратив аҳолининг ёмонлашгани, текислик яйловларда қўллашнинг хуружи, тоғ этаклари ва ен бағирликларда яйловлар маҳсулдорлигининг пасайиб бораётганлиги ва бошқа экологик муаммоларни ҳам кўрсатиб ўтиш жоиздир. Кейинги вақтларда Ўзбекистонда табиат билан жамият уртасидаги узаро таъсирнинг кескинлашиб бораётганлигини вақтинчалик оддий табиат "бокиси" деб таърифламоқ ҳатодир. Чунки, табиат бойликларидан, унинг чегараланган турларидан беҳисоб фойдаланиб бўлмайди. Дунёда ҳамма моддий нарса ўлчовли бўлгани каби ер қурраси бойликлари ҳам ҳдди шундай аниқ ўлчовлидир. ундан тежаб фойдаланиш зарур.

Ўзбекистон иқлимий-географик хусусиятлари инсон, жамият ва табиатнинг узаро муносабатларига, экотизимлар шаклланиши ва ривожланиш жадаллигига жиддий таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон мисолида кенг миқёсда ва минтақавий ижтимоий экологик муаммоларнинг узаро боғлиқлигини ва уларнинг бир-бирини келтириб чиқаришини қузатиш мумкин. Ўзбекистоннинг биосферага антропоген таъсири аста-секин табиатнинг ўз-ўзини тартибга солиш функциясининг биопродукцион жараёни барқарорлигини ва жадаллигини пасайтирди. Бу кенг миқёсда биосферадаги мувозанат бий берилиши хавфини юзага келтирмоқдаки, бу ижтимоий экотизимларнинг тараққиётига салбий таъсир кўрсатаёпти.

Бундай ҳолат айниқса кейинги ўн йилликда авж олди. Табиат қонунлари қўпол равишда бузилди. Чекланган воҳа участкаларида ўнлаб экологик жиҳатдан зарarli кимёвий ишлаб чиқариш иншоотлари қурилди. Улар маҳсулотининг ақсарияти хом ашё сифатида Республика ташқарисига олиб чиқиб кетилди. Аҳолига захарланган ҳаво, ер ва сувдан ташқари ҳеч нима қолдирилмади.

Орол денгизи ҳудудидаги вазият деярли инсон назоратидан чиқиб кетди. Оролбўйи экологик фалокат минтқасига айланди. Ҳаво ифлосланиши, у орқали бошқа экотизимларнинг ифлосланиши саноат корхоналари, барча турдаги транспорт воситаларининг зарarli чикитларини қўллаб ҳавога чиқаришлари, захарли химикатлар ишлатилиши туфайли юз бермоқда.

Ўзбекистон гидрология ва метеорология маркази маълумотларига қараганда ўтган асрнинг 90-йилларнинг бошларида минтақадаги атмосферага чиқариётган захарли моддалар умумий ҳажмининг ярмидан кўпроги Ўзбекистон Республикаси (61%) ҳиссасига тўғри келади. Шуниси ҳам борки, Республика фақат миқдор жиҳатдан эмас, балки барча асосий қоришмалар бўйича стақчи ўрнини эгаллаб кетмоқда. Фақат углеводородлар жиҳатдан Туркменистон ҳиссаси кўпроқ эди, углеводородлар миқдорининг бўйича Республика чикиндилари таркиби 47% ни ташкил этади.

Мухофаза этиладиган ҳудудларда табиатни муҳофаза қилиш ҳамда табиатдан ер ресурсларидан фойдаланишдаги аҳамияти бирорга илмий ишда тулақонли ўрганиб чиқилмаган (бундай ишлар фақат вилоят, илмий ва даражасида қисман қурилган ҳолат).

- ҳудуднинг тузроқ турларини алоҳида туманининг ўзи учун қарталаштирилганига анча вақт бўлди. Бу вақт оралиғида антропоген тайжик натижасида тузроқларнинг таркиблари ўз қўрилишини жуда катта майдонларда ўзгартирди. Бу ҳолат алоҳида янги маълумотлар билан бойитилган қирғаларида ўз аксини топмаган.

Ўзбекистон ҳудудида геология, иқлим, сув, тузроқ, ўсимлик ва ҳайвонот оламининг комплекс ўрганилиши бўйича кўп йиллар давомида тадқиқот ишлари олиб борилган, лекин бу тадқиқотларнинг илмий таҳлили ҳали тўлиқ амалга оширилмаган. Уларнинг геоэкологик аҳамияти очиб бериш долзарб масала ҳисобланади.

Бу вазиқаларни бажариш учун қўнидаги вазиқаларни бажариш лозим бўлади.

- тузроқларини ўрганиш, ер ресурсларидан фойдаланиш ва бошқариш бўйича тадқиқотларнинг илмий натижалари ва уларда илгари сурилган илмий гоялар, йўналишлар ва қарашларнинг табиатни муҳофаза қилиш ҳамда табиатдан ер ресурсларидан фойдаланишдаги аҳамияти бирорга илмий ишда тулақонли ўрганиб чиқилиши;

- айнан Ўзбекистон учун ер ресурсларининг ҳозирги ҳолатини ақс эттирвчи тўлиқ маълумотлар банки ва ер ресурсларининг ҳозирги геоэкологик ҳолати тавсифланмаган ва баҳоланмаган табиатдан фойдаланиш, табиатни муҳофаза қилиш борасида етарли чора-тадбирлар тизими ишлаб чиқилиши.

Табиатнинг ноёб, диққатга сазовор объектларига горлар, ажойиб шаклли қоялар, даралар, шаршаралар, ер қатламлари очилиб қолган жойлар, шаршаралар, ўзига хос булоқлар, катта ёшли дарахтлар киритилади. Табиатнинг бундай объектлари илмий, рекреация, туризм, саёҳат, нафосат маскани максалларида ўрганилади ва муҳофаза қилинади. Табиатнинг тўзал, ран-баринг, ҳаво ва суви мусаффо, табиати шифобахш ландшафтлари ҳам махсус муҳофаза қилинади. Чунки, бундай ландшафтларни асил ҳолида сақлаб қолиб, муҳофаза қилиш, улардаги табиий жараёнлар ва экологик мувозанатнинг вақт давомидаги қонуний ўзгаришларини тадқиқ қилиш жиҳатидан ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни Ўзбекистоннинг Янги қонунлари. 7-сон. –Т. Адолат. 2014.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ахборотномаси. 2015 йил январь. № 1 (1345).
3. Б.В.Эрофеев Земелное право: –М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2012. -348с.
4. Зокиров. Ғ. З., Раҳмонов К.Р. Ўзбекистоннинг шифобахш масканлари Тошкент, Ибн-Сино, 2010.
5. Рафиқов А. Геоэкологик муаммолар. Тошкент, Ўқитувчи, 2009.
6. Ғуломов П.Н. Ўзбекистонда табиатдан фойдаланишнинг географик асослари Тошкент. 1990.

Joniyev Otabek Toxirovich (Navoiy, NDPI)

NAVOIY SHAHAR SANOAT MAJMUASINING RIVOJLANISHI VA EKOLOGIK MUAMMOLARI

Navoiy viloyatning hozirgi kundagi maydoni 111 ming kv km ga teng, bu jihatdan u eng katta viloyat hisoblanadi. Respublikamiz ma'muriy birliklari ichida faqat Qoraqalpog'iston Respublikasidan kichikdir. U Andijon va Sirdaryo viloyatlaridan qariyb 30-barobar, qo'shni Buxoro viloyatidan 2,5marta kattadir. Hatto dunyoning ko'plab mamlakatlari Niderlandiya, Buyuk Britaniya kabi davlatlardan kattaligini ham e'tirof etish lozim. Viloyat hududining

Каримов И.Э. ЖДПИ. Абдуллаев И.Х. (Тошкент, ТДПИ). Сув омборлари ва уларнинг тавсифлаш	126
Саттаров С.М., Адунбобоев М.М., Джураев М.Э. (Гулистон, ГулДУ).	
Сирдарё вилоятида сув русурсларидан фойдаланишнинг долзарб муаммолари	128
Джураев М.Е., Хайитов Е.П., Холбутаев Ф. (Гулистон, ГулДУ) Ўзбекистондаги сув захиралари ва уларнинг ифлосланганлик ҳолати таҳлили	130
Xolmirzayev J.E. (Jizzax, JDPI) Jizzax viloyati suv resurslarining tarqalishida geomorfologik strukturalar	131
Акзамов В.Б. (Jizzax, JDPI) Сув ва овқат хазм қилиш	133
Абдуназаров Х., Алмардонова Д., Пардаева Ш. (Сурхондарё, ТерДУ). Доривор ўсимликлардан халқ табobatiда фойдаланишнинг тарихий –географик жиҳатлари	135
Абдуназаров Х., Саттаров А. (Сурхондарё, ТерДУ). Сурхондарё вилоятидаги ноёб табиат - археологик едгорликлари ва уларни муҳофаза қилиш	137
Shodiyev S.R., Narzullaev N. (Navoiy, NDPI). Atmosfera havosining ekologik xususiyatlari (Navoiy shahri misolida)	138
Usmanova R., Baxriddinova M. (Qashqadaryo, QarDU). Yer resurslarini tabiiy geografik jarayonlardan muhofaza qilish xususida	140
Ўринов.Б.С., Абдуразақов М.Ф. (Навоий, Нав ДПИ). Экологик муаммолар ечимга оид чора-тадбирлар	142
Joniyev O.T., Rahmatova F. U. (Navoiy, NavDPI). Inson va tabiat o'ziga xos murakkab tizim	144
Rahmonqulov U., Usmonjonova H.U., Avalboyev O.N., (Jizzax, JDPI). Smola beruvchi ferula tadshikorum turidan oqilona foydalanish	145
Jumayeva M.B., Yuldoshova Sh.S. (Navoiy, Nav DPI). Navoiy viloyati misolida o'rmon xo'jaligini rivojlantirishning istiqbollari	148
Қиличева Ф. (Сурхондарё. Термиз, 28-мактаб). Хурмо ўсимлигининг биологик ва шифобахш хусусиятлари	150
Imomova D.A., Imomova Sh. Sh. (Jizzax JDPI). Dorivor o'simliklarga ekologik muhitning ta'siri	151
Xoliqova M.O., Musayeva N.X., (Navoiy, Nav DPI). Yoshlarda ekologik ta'lim-tarbiyaning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi tutgan o'rni	153
Ғозиева М. Т. Усманов М.Р., Артиков С. (Жиззах, ЖДПИ академик типейи. Жиззах, ЖДПИ). Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни лойиҳалашнинг гэозкологик асослари	154
Joniyev Otabek Toxirovich (Navoiy, Nav DPI). Navoiy shahar sanoat majmuasining rivojlanishi va ekologik muammolari	156
Авалбоев О.Н., Исоқова К., Саидова И. (Жиззах, ЖДПИ) Нурота тоғидаги кактик (<i>alectoris chukar</i> (j.e. gray, 1830)) ning biologiyasi va uni muhofaza qilish	158
Бакирова С. М. Муротова Т. Х. Саматова Н. М. (Жиззах, Ғалтаорол т. 25- мактаб. Жиззах, ЖДПИ)	
Ўқувчиларнинг экологик маданиятини шакллантиришнинг услубий жиҳатлари	160
Қаюмова М.М., Сапарова М., Агалова Ю. Вахтийорова М.Ш. (Jizzax, JDPI. Jizzax, JPI akademik litseyi o'quvchisi) O'zbekiston o'simliklari va hayvonot dunyosining xilma-xiligi hamda ularning qisqarish sabablari	162